

Łukasz Krzyżanowski
Popularnonaukowe streszczenie projektu – SONATA 13

**Przemoc, ciągłość i zmiana. Społeczności lokalne na polskiej prowincji
pod okupacją niemiecką i tuż po niej**

Projekt analizuje życie społeczności wsi i małych miast w czasie okupacji niemieckiej (1939-1945) i tuż po niej. Prowadzone w jego ramach studia posiadają dwa zasadnicze cele naukowe: 1) zbadanie życia codziennego i norm funkcjonujących w społecznościach wsi i małych miast podczas okupacji niemieckiej w Polsce centralnej; 2) zbadanie roli, jaką w życiu tych społeczności odegrały akty powojennej sprawiedliwości. Badaniem objęty jest obszar, który w czasie wojny tworzył dystrykt radomski Generalnego Gubernatorstwa (tereny leżące w dzisiejszych województwach świętokrzyskim, mazowieckim, łódzkim i śląskim).

Wgląd w leżące w centrum niniejszego projektu zagadnienia umożliwiają akta procesów osób oskarżonych o kolaborację, które toczyły się przed polskimi sądami tuż po II wojnie światowej. Ramy tych procesów wyznaczał dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 31 sierpnia 1944 roku (znany jako Dekret sierpniowy lub „sierpniówka” – stąd: procesy sierpniowe). Postępowania te odbywały się przed Specjalnymi Sądami Karnymi, a po ich likwidacji w 1946 roku – przed Sądami Okręgowymi. Z wyjątkiem procesów największych zbrodniarzy niemieckich, które nowe władze wykorzystywały w celach propagandowych, większość procesów sierpniowych toczyła się na prowincji i zyskiwała rozgłos jedynie w społecznościach lokalnych. Większość tych procesów nie stała się też narzędziami do walki z przeciwnikami politycznymi nowego reżimu – choć zdarzały się takie przypadki, były one stosunkowo nieliczne – procesy polityczne powierzono głównie sądom wojskowym. Prowadzona w ramach projektu analiza akt dochodzeń i postępowań sądowych uzupełniana jest o inne dokumenty archiwalne pochodzące z kolekcji archiwów z Polski, USA, Izraela i Wielkiej Brytanii (m.in. akta gmin, dokumenty Armii Krajowej, listy, dzienniki i wspomnienia, prasę lokalną). W projekcie wykorzystywane są także nowe źródła, do tej pory niedostępne dla badaczy, a jednocześnie niezwykle ważne dla zrozumienia życia na polskiej prowincji w czasie okupacji niemieckiej i tuż po niej – dokumenty z archiwów kościelnych i seminariów duchownych (akta parafii, sprawozdania dekanalne, raporty z wizytacji biskupich, korespondencja księży).

Życie codzienne w prowincjonalnej Polsce pod okupacją niemiecką od dłuższego czasu pozostaje poza głównym nurtem zainteresowań badaczy i istnieje potrzeba podjęcia nowych badań. Także powojenne procesy sądowe były do tej pory jedynie w niewielkim stopniu analizowane – głównie przez badaczy Holocaustu. Prace te obejmowały niemal wyłącznie sprawy dotyczące zbrodni popełnionych na Żydach i miały na celu raczej odtworzenie faktów. Tymczasem niniejszy projekt skoncentrowany jest na badaniu norm i relacji funkcjonujących w społeczeństwie polskim zarówno w czasie kiedy popełniane były czyny objęte aktem oskarżenia, jak i po wojnie, gdy dochodziło do rozliczeń z okupacyjną przeszłością. Moja analiza nie jest próbą podważenia istniejących badań, ani tym bardziej relatywizowania tragicznego doświadczenia polskich Żydów podczas Zagłady. Jest to natomiast propozycja poszerzenia pola badawczego o analizę zjawisk, które występowały równolegle z Holocaustem, często miały wpływ na jego przebieg, ale nie były do tej pory badane. Uwzględniając także doświadczenia ludności nieżydowskiej, niniejszy projekt analizuje społeczności lokalne jako całości. Lepsze poznanie jak funkcjonowali mieszkańcy wsi i miasteczek pod okupacją niemiecką oraz w czasie powojennych rozliczeń nie tylko pogłębia naszą wiedzę o społeczeństwie polskim, zachodzących w nim procesach i przemianach, ale także ma znaczenie dla zrozumienia mechanizmów o charakterze ogólnoludzkim – możliwych do zaobserwowania również współcześnie w czasie długotrwałych konfliktów zbrojnych i tuż po nich.